

พัฒนาวัฒนธรรม ในตัวตนไทย

พระธรรมปิฎก
(ป. อ. ปยุตฺโต)

พัฒนาวัฒนธรรมในสังคมไทย

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN : 974 - 89813 - 7 - 1

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - มกราคม ๒๕๔๐ ๓,๐๐๐ เล่ม

กองทุนวัฒนธรรม

เพื่อการศึกษาศึกษาและปฏิบัติธรรม

พิมพ์ที่ : บริษัท ธรรมสาร จำกัด

ควบคุมการผลิต : พิมพ์อำเภอ ไทร. ๕๒๖ - ๕๐๐๘

จัดจำหน่าย : บริษัท เคส็ดไทย จำกัด โทร. 225-9536 ถึง 39

ราคา ๒๐ บาท

อนุโมทนา

กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรมมีกุศลฉันทะในการพิมพ์หนังสือธรรมเผยแผร์ เพื่อเสริมสร้างประโยชน์สุขที่เป็นแก่นสารแก่ชีวิตและสังคม และได้ปฏิบัติให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้มาโดยลำดับ สำหรับครั้งนี้ คุณอำไพ พรหมบัญญัติ ได้ติดต่อแจ้งความประสงค์ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ **“พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย”** อาตมาขออนุโมทนา

สำหรับสิทธิในการพิมพ์เฉพาะครั้ง ขอมอบให้เปล่าแก่ผู้จัดพิมพ์ เช่นเดียวกับหนังสืออื่นทุกเล่มของผู้เขียนเท่าที่ได้พิมพ์แล้ว ไม่ว่าโดยบุคคลหรือสถาบันใด ทั้งนี้ ด้วยถือว่าความเจริญแพร่หลายแห่งธรรม และความมอกงามแห่งสัมมาปัญญาที่อาจเกิดขึ้นจากธรรมทานนั้นจักเป็นผลสนองที่มีคุณค่าสูงสุด

ขออนุโมทนากลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรมที่ได้มีฉันทะและวิริยะในการจัดพิมพ์หนังสือธรรมครั้งนี้ ซึ่งเป็นการช่วยกันเผยแผร์สัมมาทัศนะให้ขยายกว้างขวางออกไป อันจะเป็นรากฐานแห่งสัมมาปฏิบัติที่นำไปสู่สันติสุขอันแท้จริง ขอกุศลจริยาที่ได้ร่วมกันบำเพ็ญนี้ จงอำนวยผลเพื่อความเจริญมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา และประโยชน์สุขของมหาชน ตลอดกาลนาน

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๒๒ ตุลาคม ๒๕๓๙

คำนำสำนักพิมพ์

ประเทศไทยเข้าสู่ “ยุคพัฒนา” มาเกือบ ๒ ชั่วโมงแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้อย่างชัดเจนก็คือความเป็นอยู่และสภาพทางวัตถุ คนไทยโดยทั่วไปมีกินมีใช้มากขึ้น ตึกสูงอาคารใหญ่กระจายไปทั่วประเทศ รถยนต์และโทรทัศน์มีทุกหนแห่ง

อย่างไรก็ตามเกือบ ๔๐ ปีที่ผ่านมาคนไทยส่วนใหญ่ไม่ได้มีความสุขมากขึ้นกว่าเดิมเลย แม้จะมีเงินมากขึ้นแต่กลับพอใจในชีวิตน้อยลง ขณะเดียวกันความสัมพันธ์กับผู้อื่นก็หาได้ราบรื่นไม่ ผู้คนห่างเหินกันในทุกระดับ ตั้งแต่ในครอบครัว โรงเรียน ชุมชน ตลอดจนในที่ทำงาน บนท้องถนน เราทุกคนต่างระแวงกัน หากก็คิดจะหาประโยชน์จากกัน

กล่าวได้ว่าตั้งแต่ประเทศไทยเข้าสู่ยุคพัฒนาเป็นต้นมาไม่ปรากฏว่าชีวิตและความสัมพันธ์ของคนไทยได้พัฒนาขึ้นมาเลย

ใช้แต่เท่านั้นระบบต่าง ๆ ในทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ แม้จะเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก แต่ก็ทำได้พัฒนาขึ้นมาอย่างจริงจังไม่ เรามีกฎหมายและกติกาท่างสังคมมากมาย แต่กฎหมายเหล่านั้นกลับถูกละเมิดฝ่าฝืนจนแทบไม่มีความหมาย การถือพวกพ้องยิ่งกว่าหลักการระบอบไปทุกหนแห่ง ส่วนระบบการเมืองก็กลายเป็นประชาธิปไตยเพียงแค่ว่ารูปแบบ ต่างคนต่างถือเอาประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ แทนที่จะถือหลักการเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันเศรษฐกิจก็กลับทำให้ผู้คนไขว่เขว ลับสน แทนที่จะ “กินเพื่ออยู่และพัฒนาตน” กลับกลายเป็น “อยู่และพัฒนาตนเพื่อกิน (ให้ได้มาก ๆ)”

เหล่านี้คือปัญหาที่กำลังรุมเร้าสังคมไทยอยู่ในปัจจุบัน รากเหง้าของปัญหาดังกล่าวก็คือลักษณะ ๓ ประการของคนไทย ที่พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) สรุปอย่างกระชับว่า มองแคบ คิดใกล้ ใฝ่ต่ำ ในหนังสือเล่มนี้ท่านได้ย้ำว่า ถึงเวลาแล้วที่จะต้องพัฒนาคนไทยให้มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง อีกทั้งยังได้เสนอข้อคิดในการปรับเปลี่ยนระบบสังคม การเมือง เศรษฐกิจ ให้เป็นไปในทางที่เกื้อกูลต่อชีวิตและสังคม

พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย เป็นหนังสือรวบรวมคำบรรยายของท่านเจ้าคุณพระธรรมปิฎกในวาระโอกาสต่าง ๆ

กัน โดยครอบคลุมทั้งเรื่องวัฒนธรรม สังคม การศึกษา การเมืองและเศรษฐกิจ แม้แต่ละประเด็นจะเป็นเรื่องใหญ่ แต่ท่านผู้บรรยายก็ได้กล่าวไว้อย่างกระชับรัดกุม เหมาะที่จะเป็นข้อคิดและข้อเตือนใจสำหรับทุกคนเพื่อพัฒนาปรับปรุงตน และสังคมให้เจริญงอกงามยิ่งขึ้น

กองทุนวัฒนธรรม เพื่อการศึกษาและปฏิบัติธรรม

สารบัญ

อนุโมทนา

คำนำสำนักพิมพ์

พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย	๑
ถึงเวลาต้องพัฒนาคนไทย	
ให้มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง	๑
สังคมไทยเสียดุลหรือไม่	๘
วัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐานของการพัฒนาการเมือง	๑๓
ประชาธิปไตยในวิถีชีวิตของสังคม (ตัวอย่าง)	๑๗
พัฒนาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเพื่อการพัฒนา	๒๐
คนมีการศึกษา คือคนที่พัฒนาเต็มคน	๒๕
เด็กไทยสมัยนี้ ต้องมีความใฝ่รู้-รู้สิ่งยาก	
สามารถเปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา	๒๖

พัฒนาวัฒนธรรม ในตัวตนไทย

ถึงเวลาต้องพัฒนาคนไทย

ให้มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง*

สภาพของคนไทยทั่วไปเวลานี้ อาจจะต้องมองในแง่ร้ายสักหน่อย เพราะถ้าไม่มองในแง่ร้ายก็ไมู้จักตื่น แล้วก็ตกอยู่ในความประมาทการมองในแง่ร้ายและพูดในแง่ร้ายก็เพื่อปลุกพวกเราให้ตื่นขึ้นมา สภาพของคนไทยเวลานี้ ขอพูดว่ามีลักษณะสามอย่าง คือ

๑. มองแคบ

๒. คิดใกล้ และ

๓. ใฝ่ต่ำ (คำนี้รุนแรงหน่อย)

มองแคบ คือ มัวแต่มองกันไปมองกันมาอยู่ข้างใน

* จาก “วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและผู้ให้”, ๒๕๓๗, น.๑๐๔-๑๑๐, ๖๗

หมู่พวกเราเอง เหมือนกับไก่ในข่ง ที่เขาจะเอาไปทำเครื่อง เช่นไหว้ตอนตรุษจีน ไก่มันมองไปมองมาก็เจอแต่หน้ากัน พอมองกันไปมองกันมา มันก็กระทบกระทั่งกัน แล้วมันก็ตีกันอยู่ในข่งนั้นแหละ แต่ถ้าเรามองกว้างออกไปภายนอก เราก็จะเห็นสภาพความเป็นไป เราจะมองเห็นปัญหาของมนุษยชาติ มองเห็นปัญหาของโลก ที่เราจะต้องช่วยกันคิด แก้ไข แล้วเราก็จะมองเห็นศักยภาพของตนเองในการที่จะร่วมแก้ไขปัญหาของโลก และที่จะช่วยสร้างสรรค์โลกด้วย

ถ้าเรามองกว้างออกไปเราจะเห็นว่า คนไทยเราก็มีศักยภาพในการที่จะช่วยแก้ไขปัญหา และสร้างสรรค์อารยธรรมของโลกได้ เด็กและเยาวชนของเราจะต้องถูกสอนให้มองกว้างออกไป ไม่ใช่มองแคบๆ อยู่แค่ภายในสังคมของตนเอง แล้วก็คิดทวนตีตตัน . . .

ในสังคมไทยนี้เราไม่มีเป้าหมายอันสูงส่งเป็นจุดรวมใจที่จะทำให้คนไทยมีความสามัคคีมีความคิดรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ เพราะฉะนั้นเราจึงอยู่ในลักษณะที่ว่าคิดสั้นและมองแคบแล้วก็มาตีกันวุ่นวายอยู่ข้างในนี้แหละไม่รู้จักจบ

ทำไมจึงว่าคิดใกล้ คือเราคอยรอคอยตามรับจากเขา จึงคิดใกล้ หรือคิดสั้น ไปหยุดไปตันแค่ว่าเขาทำเท่านั้นเอง เราไม่คิดเลยหน้าไปไกลว่า เราจะสร้างสรรค์อะไรให้แก่

อารยธรรมของโลกได้บ้าง เราจะต้องคิดไกลไปข้างหน้า ปัญหาของโลกนี้มีอะไรที่เราจะช่วยแก้ไขได้อย่างไร คนที่จะทำอย่างนั้นได้จะต้องคิดไปไกลๆ วางแผนไปข้างหน้า

อีกอย่างหนึ่ง คือ ใฝ่ต่ำ ความใฝ่ต่ำคืออะไร คือมีความทะเยอทะยาน หวังแต่ลาภยศ มุ่งจะหาวัตถุบำรุงบำเรอความสุข และลุ่มหลงเพลิดเพลินอยู่กับการเสพอามิส ความใฝ่อามิสในทางธรรมถือเป็นของต่ำ แต่เราเห็นเป็นสูงไป การอยากได้ผลประโยชน์ อยากเป็นใหญ่เป็นโต อย่างนั้น อย่างนี้ เราถือว่าใฝ่สูง ใฝ่สูงอะไรได้ ที่จริงคือใฝ่ต่ำ สิ่งเหล่านี้พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญที่ไหน แล้วใฝ่สูงคืออะไร ใฝ่สูงก็คือใฝ่ธรรม ใฝ่ธรรมเป็นอย่างไร ก็คือความปรารถนาที่จะสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ชีวิตให้แก่สังคม อยากจะทำให้สังคมของเรามีความสงบสุข มีสันติภาพ มีความดีงามทั้งหลาย

เด็กของเรามีไหมความใฝ่สูงอันนี้ ไม่มี ถ้ามีก็หาอยากอย่างยิ่ง เพราะสังคมของเราสอนเขาให้มีแต่ความใฝ่ประโยชน์ส่วนตัว ต้องการให้ตัวยิ่งใหญ่ ให้हाลาภ ให้แย่งชิงผลประโยชน์กันให้รำรวยที่สุด แล้วเราก็เข้าใจว่าอย่างนี้แหละเป็นความใฝ่สูง เมื่อเอาความใฝ่ต่ำเป็นใฝ่สูงเสียแล้ว มันก็หลงผิด ทิฏฐิมันก็ผิด มันจะไปดีได้อย่างไร แล้วความ

ไผ่สูงที่แท้จริงก็เลยถูกมองข้ามไป เรามองกันไม่เห็น

ตามหลักพระพุทธศาสนา ชาวพุทธจะต้องมองกว้าง คิดไกล ไผ่สูงนี้เป็นหลักพุทธศาสนาใช่หรือเปล่า ขอให้มองดู

พระพุทธศาสนาสอนให้เรามองกว้าง มองกว้างอย่างไร ไม่ให้มองอยู่แค่ตัวเอง ไม่ให้มองแค่สังคมของเรา แต่ให้มองทั้งโลก ให้มีปัญญามองเห็นระบบความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยในสรรพสิ่ง ในธรรมชาติทั้งหมด เรามองว่าธรรมชาติทั้งหมดนี้เป็นระบบแห่งปัจจัยสัมพันธ์ สิ่งทั้งหลายในจักรวาลนี้มีความสัมพันธ์ ฟังพาอิงอาศัยและส่งผลกระทบต่อกันทั้งสิ้น และให้มีเมตตากรุณา ดำเนินชีวิตและบำเพ็ญกิจต่างๆ พุทธชนิตาย พุทธชนสุชาย โลกานุกมฺปาย เพื่อประโยชน์สุขแก่พหูชนเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลโลก

มองกว้างนั้น ถ้ายังมองออกไปไม่ถึงทั้งโลกหรือถึงอารยธรรมของมนุษยชาติ ก็ขอให้มิจิตสำนึกทางสังคม ในระดับประเทศชาติของตัวเองก่อน เป็นการค่อยๆ ฝึกค่อยๆ พัฒนากันไป ขยายทัศนะออกไป ไม่ใช่มองอยู่แค่ตัวเอง และผลประโยชน์ของตัว หรือเอาแต่กลุ่มแต่พวกของตัวเอง แล้วก็กระทบกันไป กระแทกกันมา อยู่แค่นั้น . . .

พระพุทธศาสนาสอนให้คิดไกล (คือ คิดยาวออกไปทั้งย้อนอดีต ถึงปัจจุบัน และยันอนาคต ไม่ใช่คิดสั้น ๆ อยู่แค่

เรื่องเฉพาะหน้า) คิดไกลไปข้างหน้าจนกว่าจะถึงจุดหมายสูงสุด ให้มีชีวิตอยู่กับปัจจุบัน โดยมีปัญญาสืบค้นหยั่งรู้เหตุปัจจัยยาวไกลในอดีต และมีความไม่ประมาทที่จะป้องกันความเสื่อมและสร้างสรรค์เหตุปัจจัยให้พร้อมที่จะนำไปสู่ความเจริญงอกงามในอนาคต บนฐานแห่งชีวิตที่อยู่กับปัจจุบัน ที่จัดการกับปัจจุบันให้ดีที่สุด ด้วยการพัฒนาตนก้าวไปข้างหน้าตลอดเวลา ให้ชีวิตงอกงามสมบูรณ์จนถึงพระนิพพาน นี่คือการคิดไกลอย่างยิ่ง

ใฝ่สูง ก็คือใฝ่ธรรมมุ่งแสวงหาความรู้ให้เข้าถึงความจริงแท้ ปรรอณาจะสร้างสรรค์ความดีงาม บำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคม ให้ชีวิตและสังคมบรรลุความดีงามประเสริฐเลิศด้วยธรรม เหมือนดังพระโพธิสัตว์ที่ตั้งปณิธาน ใฝ่ปรรอณาโพธิญาณ มีใจเด็ดเดี่ยว มุ่งหวังบรมธรรม อย่างนี้จึงจะเรียกว่าใฝ่สูง

ความใฝ่สูง คือใฝ่ธรรม ที่เป็นหลักการใหญ่ประจำใจของคนทั้งสังคม คือ การถือธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรมบูชาธรรม คนในสังคมนี้อาจต้องเชิดชูบูชาความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม ยึดเอาธรรม คือความจริง ความถูกต้อง ความดีงามนั้นเป็นบรรทัดฐาน ถ้าสังคมไทยเป็นสังคมแห่งความใฝ่ธรรมได้อย่างนี้ ก็ถึงขั้นที่เรียกได้ว่าเป็นสังคมที่มี

อุดมธรรม ถ้าคนไทยมีอุดมธรรมแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เลวร้ายทั้งหลายจะหมดไป และความเจริญพัฒนาที่แท้อันพึงปรารถนาจะตามมาอย่างแน่นอน

ไผ่สูง คือมุ่งหมายปรารถนาจะเข้าถึงสัจธรรมความจริงที่สูงที่สุด และปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะบำเพ็ญความดีงาม สร้างสรรค์ชีวิตและสังคมให้เข้าถึงประโยชน์สุขอย่างสูงสุด ไม่ใช่ไผ่ดำที่ปรารถนาแต่จะหาอามิสผลประโยชน์ส่วนตัวหรือหมกมุ่นอยู่กับความปรารถนาที่จะสนองโลกะโทสะโมหะของตน

พระโพธิสัตว์ท่านปรารถนาโพธิญาณอันเป็นธรรมสูงสุด ซึ่งถ้ายังไม่สำเร็จ ท่านจะไม่หยุดเลย พระพุทธเจ้าตรัสว่าการที่เราตรัสรู้มานี้ ได้เห็นคุณค่าของธรรม ๒ ประการ คือ

๑. ความไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย
๒. การบำเพ็ญเพียรไม่ระย่อ

พระพุทธเจ้าเป็นตัวอย่างของคนที่มีความไม่สันโดษ พูดอย่างนี้บางท่านอาจจะขัดใจขึ้นมา แต่มันเป็นความจริง พระพุทธเจ้าสอนให้สันโดษในปัจจุบัน ๔ สอนให้สันโดษในวัตถุเครื่องบำรุงบำเรอความสุข แต่ไม่ให้สันโดษในกุศลธรรม ดังได้กล่าวแล้ว เมื่อสันโดษในวัตถุบำรุงความสุข ก็ทำให้เราสามารถออมเวลา แรงงาน และความคิดไปใช้ในการที่จะไม่

สันโดษในกุศลธรรม คือในการแสวงความรู้ และสร้างสรรค์
สิ่งที่ดีงาม

เพราะฉะนั้นสังคมไทยจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจน
ถ้าจะทำก็ต้องทำให้ถูกต้องอย่างพระโพธิสัตว์ คือใฝ่ให้สูงนั้น
ไม่ใช่สูงในทางมุ่งหาผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว ซึ่งที่จริง
เป็นใฝ่ต่ำ แต่ใฝ่ให้สูงในการสร้างสรรค์สิ่งดีงาม และ
ประโยชน์สุข

ถ้าปฏิบัติได้อย่างนี้ งานสืบสานวัฒนธรรมก็ย่อม
ประสบความสำเร็จ วัฒนธรรมไทยจะเป็นวัฒนธรรมของผู้
นำที่ก้าวหน้าและสร้างสรรค์ นอกจากขจัดหรือบรรเทา
ปัญหาในสังคมของตนอย่างได้ผลแล้ว ยังสามารถก้าวออกไป
ไปช่วยแก้ปัญหาของโลก และร่วมสร้างสรรค์อารยธรรมของ
มนุษยชาติได้อย่างดีด้วย

เพราะฉะนั้น ชาวพุทธเราจะต้องสอนกันให้ถูกต้อง แต่
จะต้องเข้าใจความหมายให้ถูกต้องเสียก่อน ต้อง **มองกว้าง**
คิดไกล และ **ใฝ่สูง** ในความหมายดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

อันนี้เป็นสิ่งที่เราจะต้องนำมาย้ำกัน นี่คือนโยบายสังคม
ไทยที่จะต้องแก้ไข และเป้าหมายที่จะต้องทำให้ได้

สังคมไทยเสียดุลหรือไม่*

เวลานี้ลองตรวจสอบดูเถิด วัฒนธรรมไทยที่มีรูปแบบปรากฏมากมายนี้ ยังรักษาเนื้อหาสาระในทางสัจธรรมและจริยธรรมไว้ได้หรือเปล่า ถ้าตรวจสอบดู อาจจะพบความเคลือบแคลงผิดเพี้ยนมากมายก็ได้ และถ้าหากว่ามีการผิดพลาด ไขว้เขว ก็จะต้องมีการปรับ ด้วยการแก้ความไขว้เขว ผิดพลาดนั้นออกไปให้เนื้อหาสาระเข้าตรงตัวหลักอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้วัฒนธรรมมีความหมายที่แท้จริง และมีเนื้อหาสาระ

ขอยกตัวอย่างเรื่องใกล้ตัว ในวัฒนธรรมไทยที่สืบเนื่องมาจากธรรมในพระพุทธศาสนา เช่น หลักพรหมวิหาร ๔ ที่มาในวิถีชีวิตของคนไทย จนเป็นถ้อยคำสามัญ คือ

๑. เมื่อเขาอยู่เป็นปกติ เราก็มี เมตตา มีความรักความปรารถนาดี อยากให้เขาเป็นสุข
๒. เมื่อเขาตกทุกข์ เราก็มี กรุณา อยากปลดปล่อยให้เขาพ้นจากความทุกข์
๓. เมื่อเขาได้ดีมีความสุข ทำอะไรถูกต้องดีแล้ว เราก็มี มุทิตา พลอยยินดีด้วย ส่งเสริมสนับสนุน

* จาก “วัฒนธรรมไทย สู้ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้”, ๒๕๓๗, น. ๕๖-๖๑

๔. ถ้าเขาทำอะไรที่ผิดหลักการ ผิดตัวธรรม การกระทำของเขากระทบต่อตัวธรรม ทำให้เสียความเป็นธรรม หรือไม่ชอบธรรม เสียหลักการ เราก็ต้องมี อุเบกขา วางใจเป็นกลาง ให้เขารับผิดชอบต่อตัวธรรม ต่อหลักการ หรือต่อกฎเกณฑ์ที่เป็นความชอบธรรมนั้น

เราลองตรวจสอบดูว่า สังคมไทยของเรานี้ที่ถือว่าเป็นสังคมที่มีเมตตาคุณนามากนี้ ปฏิบัติตามพรหมวิหารได้ครบถ้วนหรือเปล่า

๑) เมตตา เราพูดได้ว่า คนไทยเรามีเมตตาดี มีความรัก ความปรารถนาดีต่อกัน พร้อมทั้งจะช่วยเหลือเกื้อกูลมีน้ำใจ

๒) กรุณา เวลามีคนตกทุกข์ได้ยากเราก็ช่วยเหลือกันดี ไม่ทอดทิ้ง

สองข้อแรกนี้ ดูเหมือนว่าเราจะปฏิบัติกันดี และทั้งสองคำนี้เราก็พูดบ่อย จนพูดครบคู่กันว่าเมตตา กรุณา เป็นถ้อยคำสามัญมาก

๓) มุทิตา เวลาคนอื่นได้ดี ทำดีทำถูกต้อง คนไทยด้วยกันพลอยยินดีด้วย มีการส่งเสริมสนับสนุนกันดีใหม่

พอถึงข้อที่ ๓ คือ มุทิตา นี้ชักจะไม่ชัดหรือไม่ค่อยแน่ใจ และคำนี้เราก็ไม่ค่อยได้พูดถึงบ่อย

จะอย่างไรก็ตาม สามข้อนี้ คือเมตตา กรุณา มุทิตา

เป็นเรื่องของความสัมพันธ์กับบุคคล

๔) ในกรณีที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลไปกระทบต่อตัวธรรมว่าจะทำให้ธรรมเคลื่อนคลาดไป ทำให้มีความไม่ชอบธรรม ไม่เป็นธรรม หรือความไม่ถูกต้องเกิดขึ้น ตอนนี่เมตตา กรุณา และมุทิตา ต้องหยุด และรักษาอุเบกขาไว้ โดยวางใจเป็นกลางให้เขารับผิดชอบต่อธรรมนั้น เราก็ดูว่า ในสังคมไทยนั้นเราปฏิบัติธรรมข้อนี้กันได้ถูกต้องดีหรือเปล่า เราถือหลักการเหนือบุคคล และถือกฎเกณฑ์กติกา เหนือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลหรือเปล่า ข้อนี้ชักจะสงสัย

ในบางสังคม คนจะมีความสัมพันธ์ในทางส่วนตัวมาก (ถือความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเป็นสำคัญ) พร้อมทั้งจะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีน้ำใจต่อกัน แต่ในเรื่องหลักการและกฎเกณฑ์กติกาไม่ค่อยรักษา บางทีก็ไปช่วยกันในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล จนกระทั่งมองข้ามหรือละเลยต่อหลักการแห่งความถูกต้อง ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับ (กฎไม่เป็นกฎ) ตลอดจนไม่คำนึงถึงความชอบธรรมที่เป็นตัวธรรมแท้ๆ ในสังคมที่เป็นอย่างนี้ พูดได้ว่า ได้มีความโน้มเอียงไปทางพรหมวิหาร ๓ ข้อแรกคือเมตตา กรุณา และมุทิตา หรืออย่างน้อยเมตตาและกรุณา แต่บกพร่องในข้อ ๔ คือ อุเบกขา เป็นการปฏิบัติพรหมวิหารไม่

ครบ สังคมก็เสียดุล

ตรงกันข้าม ในบางสังคมประชาชนมีความเป็นอยู่แบบตัวใครตัวมัน ถือว่าแต่ละคนรักษาตัวให้ดีก็แล้วกัน *ถือหลักการเป็นใหญ่* ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อกฎหมาย ต่อกฎเกณฑ์ กติกาและระเบียบของสังคม ใครทำผิดก็ว่าไปตามผิด ไม่เอาความสัมพันธ์ส่วนตัว สังคมแบบนี้ถ้าไปสุดโต่งก็ไม่มีน้ำใจต่อกัน ไม่ช่วยเหลือกัน ทุกคนรับผิดชอบแต่ตัวหลักการ กฎเกณฑ์กติกาอย่างเดียว และตัดสินใจจัดการกันไปตามหลักการระเบียบกฎเกณฑ์นั้น สังคมแบบนี้พูดได้ว่าหนักไปทางอุเบกขา แต่จะบกพร่องในเมตตากรุณาและมุทิตา ก็เสียดุลหนักไปอีกข้างหนึ่ง

ถ้าสังคมมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมากไป เอาแต่สามข้อต้น และหย่อนในอุเบกขา ก็ทำให้สังคมเสียหลักไปด้านหนึ่ง คือกฎเกณฑ์กติกาจะถูกมองข้าม หลักการไม่ค่อยเอา คนจะพึ่งพากันได้มาก แต่ก็จะทำให้ตกอยู่ในความประมาทได้ง่าย เพราะคนที่ขาดความเพียรก็หวังพึ่งผู้อื่นได้ เลยไม่กระตือรือร้นขวนขวาย

ในทางตรงข้าม ถ้าสังคมใดเอาแต่อุเบกขาสุดโต่ง ไม่มีการช่วยเหลือเกื้อกูล ขาดน้ำใจต่อกันระหว่างบุคคล สังคมนั้นสามารถรักษาหลักการและกติกาของสังคมไว้ได้ และ

อาจจะช่วยให้ผู้คนมีความเข้มแข็ง เป็นนักต่อสู้ รู้จักช่วยตัวเองและรับผิดชอบชีวิตได้ดี เพราะไม่อาจจะหวังพึ่งใคร แต่ในทางจิตใจ ก็จะมีความแห้งแล้ง คนมีความเครียดมาก และอาจจะเป็นโรคจิตกันมาก

พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมเช่นอย่างพรหมวิหารไว้ให้มีจำนวนเป็นชุด ก็เพื่อให้มีคุณภาพ จึงจะต้องมีความพอดีในพรหมวิหาร ๔ นี้

ธรรม ๓ ข้อแรกคือเมตตา กรุณา และมุทิตา เป็นเรื่องของความสัมพันธ์กับบุคคลในทางที่เข้าไปเอื้อเกื้อกูลหรือชวนชวยช่วยเหลือ ส่วนข้อที่ ๔ คืออุเบกขาเป็นการวางตัวเป็นกลาง ยังหยุดตัวไว้ ไม่เข้าไปยุ่งหรือชวนชวยต่อบุคคลนั้นไม่ว่าทางบวกหรือทางลบ ในกรณีที่ความสัมพันธ์กับบุคคลนั้นจะไปกระทบต่อดัชนีธรรม ต่อหลักการ หรือต่อกฎเกณฑ์กติกากำหนดความชอบธรรม เพื่อให้เขารับผิดชอบต่อหลักการหรือกฎกติกานั้น

หลักพรหมวิหารนี้ ถ้าปฏิบัติถูกต้องได้คุณภาพ สังคมก็ดำรงอยู่ได้ดี แต่ถ้าปฏิบัติไม่พอดี สังคมก็จะเสื่อมเสียไปไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง

วัฒนธรรมที่เป็นพื้นฐาน ของการพัฒนาการเมือง*

ผู้ปกครองที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในระบอบราชาธิปไตย เรียกว่าพระเจ้าจักรพรรดิ ในทางพระพุทธศาสนากำหนด คุณสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิไว้เป็นข้อแรกทีเดียวว่าพระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นธรรมาธิปไตย** ถีอธรรมเป็นใหญ่ เคารพธรรม ยำเกรงธรรม ยึดธรรมเป็นธงชัย

ถ้าจักรพรรดิหรือราชาผู้ยิ่งใหญ่ ไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทำให้ความสุขสำราญส่วนตัว เอาแต่ใจและใช้อำนาจตามอำเภอใจ ใช้อำนาจนั้นบีบบังคับข่มเหงประชาชน ก็จะมีแต่ความทุกข์ยากเดือดร้อนทั้งบ้านทั้งเมือง แต่ถ้าพระเจ้าจักรพรรดิหรือองค์ราชา เป็นธรรมาธิปไตย ตั้งอยู่ในธรรม ก็จะทำให้ทรัพย์สมบัติและอำนาจในการสร้างสรรค์ประโยชน์สุข ทำให้บ้านเมืองสงบเรียบร้อย ประชาชนอยู่ร่มเย็นไปทั่ว

ในระบอบราชาธิปไตย อำนาจสูงสุดอยู่ที่องค์ราชา หรือพระมหากษัตริย์ผู้เดียว ดังนั้นการที่จะให้ได้การปก

* จาก “การสร้างสรรคประชาธิปไตย”, ๒๕๓๕, น.๖๖-๗๐

** จักกวัตติสูตร, ที.ปา.๑๑/๓๕/๖๕

ครองที่ดี ก็จึงต้องย้ำเน้นให้องค์ราชานั้นเป็นธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตยแล้ว อำนาจสูงสุดก็เปลี่ยนมาอยู่ในมือของประชาชน เพราะฉะนั้น ความ เป็นธรรมาธิปไตยก็ต้องกระจายไปอยู่ที่ประชาชนทุกคน หมายความว่า

อำนาจอยู่ที่ใคร ใครเป็นผู้ใช้อำนาจ ผู้นั้นต้องเป็น ธรรมาธิปไตย

เพราะฉะนั้น ในเวลานี้เมื่อเราปกครองด้วยระบอบ ประชาธิปไตยแล้ว และอำนาจอยู่กับประชาชน ประชาชนก็ ต้องมีความรับผิดชอบที่จะทำตนให้เป็นธรรมาธิปไตย

ถ้าประชาชนไม่ถือธรรมเป็นใหญ่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไม่ใช้ปัญญา เอาแต่ใจ ตามใจกิเลส และ ใช้อำนาจตามอำเภอใจ ก็จะปกครองตนเองไม่ได้ ประชาธิปไตยก็ไปดีไม่ได้และประชาชนนั้นแหละจะเดือดร้อน เพราะเบียดเบียนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบแย่งชิงกันเอง แล้ว ในที่สุดประชาชนนั่นเองก็อาจจะเป็นผู้เรียกร้องเชื้อเชิญผู้ เผด็จการให้เข้ามารวบยึดอำนาจไปปกครอง

เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ประชาธิปไตยดำรงอยู่ได้ และเป็นประชาธิปไตยที่ดี ประชาชนจะต้องพัฒนาตนให้เป็น

ธรรมาธิปไตย เมื่อตนเองแต่ละคนมีคุณสมบัติเป็นธรรมาธิปไตยแล้ว ก็ไปปฏิบัติการแสดงออกตามรูปแบบของระบอบประชาธิปไตย

ในการถือธรรมเป็นใหญ่ นั้น ธรรมที่จะต้องถือหรือเคารพยึดเป็นหลักเป็นมาตรฐาน อาจแบ่งคร่าวๆ ได้ ๒ ระดับ คือ **ขั้นต้น** ได้แก่ หลักการ กฎเกณฑ์ กติกาต่าง ๆ อันชอบธรรม ที่ได้ตกลงกันวางไว้ (ถือหลักการ หรือกฎกติกาเป็นใหญ่)

ขั้นสูงขึ้นไป ได้แก่ ความจริง ความถูกต้องดีงาม และประโยชน์สุข ที่เหนือกว่าขั้นต้นนั้นขึ้นไป จนสุดขีดแห่งปัญญาของตนจะมองเห็นได้ (ถือความจริงความถูกต้องดีงามเป็นใหญ่)

อย่างน้อย ถ้ายังไม่มีสติปัญญาที่จะมองเห็นธรรมลึกซึ้งลงไป ก็ต้องทำได้ถือได้ในขั้นต้นที่เป็นระดับรูปธรรมคือ เคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา อันชอบธรรมที่ได้ตกลงวางกันไว้

เมื่อประชาชนเจ้าของอำนาจต้องเป็นธรรมาธิปไตย บุคคลที่ได้รับมอบอำนาจจากประชาชน หรือใช้อำนาจในนามของประชาชน คือ ผู้แทนและนักการเมืองทั้งหลายก็จะ

ต้องเป็นธรรมาธิปไตยด้วย

สำหรับนักการเมืองและผู้แทนของประชาชนนั้น จะต้องเข้าใจว่าประชาธิปไตยไม่ใช่การตามใจประชาชน ไม่ใช่การเอาอกเอาใจ ตลอดจนไม่ใช่การประจบประชาชน

เราเคยเห็นคนมีอำนาจหรือคนที่เป็นใหญ่ มีคนแวดล้อมคอยเอาอกเอาใจ เราว่าการประจบสอพลอผู้เป็นใหญ่หรือผู้มีอำนาจนั้น เป็นสิ่งเลวร้ายไม่ถูกต้อง ฉันทัด เมื่อประชาชนเป็นใหญ่ เป็นเจ้าของอำนาจ แม้ว่าจะต้องยอมต่ออำนาจของประชาชน แต่การที่ผู้แทนหรือนักการเมืองจะประจบเอาใจประชาชน ก็เป็นการไม่ถูกต้อง ฉันทัด ประชาชนจะต้องไม่หลงเพลิดเพลินไปกับการพะเน้าพะนอประจบประแจงเอาใจนั้น ประชาชนจะต้องคงอยู่ในหลักการที่ถือธรรมเป็นใหญ่และนับถือนักการเมืองที่เป็นธรรมาธิปไตย มีความพอใจที่นักการเมืองหรือผู้แทนของตนถือธรรมเป็นใหญ่ แม้ว่าเขาจะมาว่ากล่าวคัดค้านตักเตือนตนโดยเหตุผล

นักการเมืองที่ไม่เป็นธรรมาธิปไตย เป็นคนไม่คงที่ เช่นเมื่อยังไม่มีอำนาจยังไม่ได้ฐานะตำแหน่ง ก็เอาอกเอาใจประจบประแจงประชาชน แต่พอมีฐานะได้อำนาจแล้ว ก็ข่มขีบบังคับแสดงอำนาจต่อประชาชน ส่วนนักการเมืองที่ดี ที่

เป็นธรรมาธิปไตย เป็นผู้ที่มีหลักการที่แน่นอน คงเส้นคงวา ไม่ข่มขู่ประชาชน แต่ก็ไม่พะเน้าพะนอประจบประชาชน ไม่ตามใจประชาชนในทางที่ผิด เขาจะยืนหยัดอยู่ในธรรม เพราะเขาทำหน้าที่ในนามของประชาชนที่เป็นธรรมาธิปไตย

ประชาธิปไตยในวิถีชีวิตของสังคม(ตัวอย่าง) *

รูปแบบการประชุมเรานำมา แต่สิ่งที่นำมาไม่ได้ หรือมองไม่เห็น คือส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระ เนื้อหาสาระสำคัญ อย่างหนึ่งซึ่งเป็นตัวแกนก็คือคุณค่าในจิตใจ ได้แก่สภาพจิตที่จะดำเนินการประชุมอย่างนั้นยังไม่มี สภาพจิตอย่างไร คือภาวะจิตใจที่ไผ่ปรารถนาต่อสิ่งที่เรียกว่าเป็นอุดมธรรม หรืออุดมการณ์

ในการประชุมที่จะดำเนินไปด้วยดีนั้น ทุกคนจะต้องมีความไผ่ปรารถนาในจุดมุ่งหมายที่สูงสุดอะไรอย่างหนึ่ง คือต้องการเข้าถึงสิ่งนั้น ถ้าคนเรามีความไผ่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สูงสุดแล้ว ใจไปไผ่รวมในที่เดียวกัน เมื่อทุกคนมุ่งสิ่งนั้นแล้ว สิ่งที่เป็นจุดมุ่งหมายนั้นจะมีความสำคัญเหนือตัวตนของแต่ละคน จนกระทั่งแต่ละคนนี้ยอมได้เพื่อเห็นแก่สิ่งนั้น

* จาก “วัฒนธรรมไทย สู่ยุคเป็นผู้นำและเป็นผู้ให้”, ๒๕๓๗, น.๘๙-๙๑

ธรรมตามมนุษย์ปุถุชนทุกคนไม่ว่าฝรั่งว่าไทยว่าแขกว่าจีน แต่ละคนก็มีความยึดถือในเรื่องตัวตนทั้งนั้น ไม่อยากจะให้ มีอะไรมากระทบกระทั่งตัวตน เมื่อกระทบกระทั่งตัวตนก็มีความรู้สึกโกรธ มีความไม่พอใจ มีความเศร้าเสียใจ เป็นธรรมดา แต่ในสังคมที่เขามีสาระของการประชุมอยู่ มีความใฝ่ปรารถนาในสิ่งที่ดีงามสูงสุด สิ่งดีงามสูงสุดที่ทุกคนใฝ่ปรารถนาจะเป็นตัวสยบอัตตาของแต่ละคนได้ คือทุกคนเมื่อ มุ่งหมายสิ่งที่สูงสุดอันนั้นแล้ว เมื่อยังไม่ถึงก็ไม่ยอมหยุด ใจ ก็จะไม่มุงไปยังสิ่งนั้นอย่างเดียว แม้ตัวตนจะถูกกระทบกระทั่ง ก็เอาแหละ ก็ยอมได้ แม้จะเสียใจก็ต้องยอม เพราะว่าใจ ของเรานี้มุงไปสู่สิ่งที่สำคัญเหนือกว่าและซึ่งเป็นสิ่งเดียวกัน สำหรับทุกคน

แต่ถ้าสิ่งที่มุ่งหมายแท้จริง ซึ่งสำคัญเหนือกว่าตัวตน และความใฝ่ในตัวธรรมที่เป็นอุดมการณ์เป็นตัวหลักนี้ไม่มีแล้ว ตัวตนของแต่ละคนก็จะเด่นขึ้นมา เพราะฉะนั้น มันก็ต้องปะทะกระทบกัน แล้วความสนใจก็เพียงเบนออกมาจาก จุดมุ่งหมายของการประชุม มาสู่การกระทบกระทั่งระหว่าง กัน เป็นส่วนตัวไป อันนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ขาดไป ถ้าเรา สร้างสรรค์สิ่งนี้ไม่ได้ เราก็จะได้แต่รูปแบบของวัฒนธรรม ตะวันตกมา แต่เนื้อหาสาระจะไม่มี

ในสังคมแต่ละสังคม ที่สร้างสรรค์ความสำเร็จขึ้นมาได้ โดยมีการพัฒนาอย่างแท้จริงนั้น จะต้องมียุคหมายอันสูงสุดอย่างหนึ่ง ที่ทำให้ทุกคนรวมใจเป็นอันเดียวกัน ซึ่งเมื่อยึดถือในสิ่งนี้แล้วตัวตนของแต่ละคนจะมีความสำคัญเป็นรอง เรียกได้ว่าเอาจุดหมายสูงสุดนี้มาสยบอัตตาของแต่ละคนได้ เพราะฉะนั้น เมื่อพูดถึงสิ่งนี้แล้วทุกคนยอมได้

ในบางประเทศก็อาจจะเอาลัทธิชาตินิยม คือเพื่อความยิ่งใหญ่ของชาติของเรา ไม่ว่าจะมียะไรมากระทบกระทั่งตัวตนของแต่ละคนทุกคนก็ยอมได้

ในบางประเทศก็อาจจะเอาพระผู้เป็นเจ้าของแต่ละคนได้

ในพระพุทธศาสนาก็มีตัวธรรม คือ ความจริง ความถูกต้องดีงามเป็นจุดหมายสูงสุด เพราะฉะนั้น จึงมีหลักการสำคัญที่สอนว่า ให้เป็น**ธรรมาธิปไตย** ทุกคนต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ทุกคนต้องใฝ่ธรรม ต้องถือธรรมเป็นบรรทัดฐาน และเพียรพยายามมุ่งที่จะเข้าไปถึงธรรม ถ้ายังไม่ถึงตัวธรรม คือ ความจริง ความถูกต้องดีงามแล้ว ก็ไม่ยอมหยุด เพราะจุดหมายยังไม่บรรลุ ทุกคนจะยอมได้เพื่อเห็นแก่ธรรม

ถ้าทำได้แบบนี้ สาระของระบบและรูปแบบต่างๆ เช่น การประชุมเป็นต้นก็จะมี แต่เวลานี้สังคมไทยเรามีไหม

พัฒนาเศรษฐกิจ เศรษฐกิจเพื่อการพัฒนา

เวลานี้ กระแสโลกาภิวัตน์แห่งระบบแข่งขันเชิงธุรกิจ เพื่อผลประโยชน์ทางวัตถุ กำลังมีอิทธิพลรุนแรงมากยิ่งขึ้น ประสานควบคู่ไปด้วยกันกับกระแสบริโภคนิยม ที่คนส่วนใหญ่มุ่งหวังความสุขจากการเสพวัตถุ สังคมไทยก็มีลักษณะทั่วไปที่ทำให้เห็นว่าการไล่ไปตามกระแสโลกาภิวัตน์แห่งระบบการแข่งขัน และบริโภคนิยมนี้

สังคมที่มุ่งแข่งขันเพื่อผลประโยชน์และหวังความสุขจากการเสพวัตถุนั้น เป็นสังคมที่กลับยอดเป็นฐาน และเอาฐานเป็นยอด หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าเอาหัวเป็นหาง เอาหางเป็นหัว

เมื่อเอายอดเป็นฐาน และเอาฐานขึ้นเป็นยอด ย่อมไม่มั่นคง และไม่อาจรับน้ำหนักไว้ได้ จึงคลอนแคลนระส่ำระสาย ตั้งอยู่ไม่ได้ดี และเสี่ยงต่อการยุบตัวล่มสลาย

ทำไมจึงว่าเอาฐานเป็นยอด กลับยอดเป็นฐาน?

ตามปกติ วัตถุสิ่งเสพลิงบริโภคทั้งหลาย เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในขั้นพื้นฐาน เพราะชีวิตจะเป็นอยู่ได้ต้องอาศัยวัตถุที่เป็นสิ่งบริโภคเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ วัตถุเหล่านี้ในขั้นพื้นฐานจึงเรียกว่าปัจจัย ดังคำ

ที่รู้จักกันทั่วไปว่า ปัจจัยสี่ ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย และยาบำบัดโรค

ปัจจัย แปลว่า สิ่งเกื้อหนุน หรือสิ่งที่ช่วยให้ชีวิตเป็นอยู่ และดำเนินไปได้ ตลอดจนเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป พุดง่าย ๆ ว่าเป็นเครื่องอาศัยของชีวิตและแม่แต่ของสังคม หมายความว่าวัตถุเหล่านี้เป็นสิ่งจำเป็น จะมองข้ามความสำคัญของมันไปไม่ได้ จะต้องเอาใจใส่ขยันหมั่นเพียรแสวงหามาบำรุงเลี้ยงชีวิต โดยวิธีที่ถูกต้อง

สังคมมนุษย์ที่เจริญขึ้นมา อย่างที่เรียกว่ามีอารยธรรม ใช้เงินทองเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนวัตถุเสพบริโภค เหล่านั้น เงินทองเป็นเสมือนตัวแทนของวัตถุต่างๆ ที่ถือเป็นสมบัติ มนุษย์จึงครอบครองเงินทองเพราะเป็นตัวกลางแทนสิ่งเสพสิ่งบริโภคได้ทุกอย่างโดยพ้นจากข้อจำกัดของสิ่งเหล่านั้น เช่น ความเน่าเสีย หนักและกินเนื้อที่มาก เป็นต้น เราจึงพลอยเรียกเงินทองเหล่านั้นว่าเป็นปัจจัยไปด้วย

ความหมายของคำว่า “ปัจจัย” แม้จะแสดงความจำเป็นของวัตถุสิ่งเสพบริโภคเหล่านั้น แต่พร้อมกันนั้น มันก็บอกถึงขอบเขตแห่งคุณค่าของสิ่งเหล่านั้นด้วยหมายความว่า แม้ว่ามันจะเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของชีวิต แต่มันก็อยู่ในฐานะเป็นสิ่งเกื้อหนุน ให้ชีวิตเข้าถึงสิ่งอื่นที่เป็น

จุดหมายอีกต่อหนึ่ง กล่าวคือ เราต้องอาศัยมัน จึงจะสามารถมีชีวิตที่ดีงาม เราจึงจะทำกิจกรรมอื่น ๆ ให้เป็นไปด้วยดี และช่วยเหลือเกื้อกูลในการที่จะอยู่ร่วมกัน โดยสงบมีความสุข

วัตถุประสงค์นี้เกื้อหนุนให้เรามีโอกาสและใช้มันเป็นโอกาสตลอดจนเป็นเครื่องมือที่จะทำการต่างๆ โดยเฉพาะการพัฒนาชีวิตและสังคมให้เข้าถึงจุดหมายคือความดีงามและสันติสุข

สำหรับพระสงฆ์ ปัจจัย ๔ เหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ คำเรียกว่า นิสสัย (หรือนิสัย) ซึ่งมีความหมายชัดเจนว่า มันเป็นที่อาศัย คือ วัตถุประสงค์ทั้งหลาย เป็นที่อาศัยของชีวิตแห่งการศึกษา ทำให้เรามีกำลังและโอกาสที่จะดำเนินกิจการต่างๆ ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ในการเรียนรู้ ฝึกฝน พัฒนาตน และช่วยกันและกันให้พัฒนา เพื่อเข้าถึงชีวิตและสังคมที่ดีงามมีสันติสุขดังกล่าวแล้วนั้น

เราต้องอาศัยสิ่งเหล่านี้ เราจึงจะสามารถศึกษาสร้างสรรค์พัฒนาเพื่อให้ชีวิตและสังคมเข้าถึงจุดหมายที่ดีงาม ประเสริฐได้ มันจึงเป็นปัจจัย คือเป็นสิ่งที่เกื้อหนุนหรือเป็นเงื่อนไข และเป็นนิสสัย คือเป็นที่อาศัย แต่มันไม่ใช่เป็นจุดหมาย จุดหมายของเราคือชีวิตและสังคมที่ดีงามมีสันติสุข

เวลานี้ มนุษย์กำลังไขว่เขวสับสน ชีวิตและสังคมขาดจุดหมาย ผู้คนหลงผิดพลิกกลับเอาปัจจัยเป็นจุดหมาย แทนที่จะใช้ปัจจัยเป็นที่อาศัยในการพัฒนาตนให้ก้าวขึ้นไปสู่ชีวิตที่ดีงาม และเกื้อหนุนกันในการสร้างสรรค์สังคมที่มีสันติสุข เขากลับต้องการมีชีวิตอยู่เพื่อการเสพบริโภควัตถุ

มนุษย์ศึกษาเล่าเรียนเพียงเพื่อให้มีความสามารถมากขึ้นในการที่จะหาวัตถุมาเสพบริโภคบำรุงบำเรอความสุขของตน แทนที่จะมีวัตถุประสงค์เพื่อจะได้สามารถพัฒนาชีวิตให้เข้าถึงสิ่งที่ดีงามยิ่งขึ้นไป แทนที่จะให้เงินทองเป็นฐานที่เอื้อต่อการศึกษาพัฒนาชีวิต เขากลับศึกษากันไปเพื่อให้สามารถหาเงินได้เก่ง การศึกษากลายเป็นเพียงเครื่องมือพัฒนาความสามารถที่จะหาสิ่งเสพบริโภค แทนที่ว่าการศึกษาจะเป็นหน้าที่ของชีวิตซึ่งเมื่อเรามีวัตถุมาเกื้อหนุนเอื้ออำนวยโอกาสแล้ว เราจะได้สร้างสรรค์พัฒนาชีวิตและสังคมที่ดีมีสันติสุขนั้นให้สำเร็จ

เมื่อมนุษย์ศึกษาเพื่อหาสิ่งเสพ ไม่ใช่มีสิ่งเสพเพื่อสร้างโอกาสที่จะได้ศึกษา ก็คือการกลับเอาฐานเป็นยอดและเอายอดเป็นฐาน มนุษย์ศึกษาแล้วก็มาหยุดหรือมาจบอยู่ที่การเสพ แทนที่จะศึกษาแล้วได้วัตถุมาเกื้อหนุนช่วยให้ศึกษาสู่สิ่งที่ดีที่สูงยิ่งขึ้นไป เมื่อเป็นอย่างนี้ นอกจากกลับเอา

ฐานเป็นยอดและเอายอดเป็นฐานแล้วการศึกษาที่เรียกกันนั้นก็ขาดวินวินว่าแหวงมาก จนไม่สมควรเรียกว่าการศึกษา มันเป็นการศึกษาแต่ชื่อ ไม่ใช่การศึกษาที่แท้จริง

เมื่อมนุษย์มองทรัพย์สินเงินทองวัตถุบริโภคเป็นปัจจัย เขาก็ใช้มันเป็นฐานในการพัฒนาชีวิตให้ดีขึ้นเข้าถึงสิ่งประเสริฐที่สูงขึ้นไป และเอามันมาใช้เกื้อหนุนช่วยเหลือส่งเสริมเพื่อนมนุษย์ในการอยู่ร่วมกัน เพื่อให้สังคมดีงามมีความสงบสุข

แต่ถ้ามนุษย์มองทรัพย์สินเงินทองสิ่งเสพบริโภคเป็นจุดหมาย เขาก็จะต้องแย่งชิงเบียดเบียนข่มเหงเอารัดเอาเปรียบกัน เพื่อตนเองจะได้ให้มากที่สุด สังคมจะเดือดร้อนระส่ำระสาย และชีวิตของเขาก็จะร่ำร้อนระวนระวายอยู่ได้อ่านาจบปีคั่นของสิ่งเสพที่คอยเร่งเร้าให้ร่ำร้องทะยานหาไม้แต่ความขาดแคลนอยู่ตลอดเวลาหาความสุขแท้จริงไม่ได้

มนุษย์จึงจะต้องกลับมาสู่จุดเริ่มที่ถูกต้อง ที่เป็นตัวสัมมาทิฎฐิ จะต้องดำเนินชีวิตของตนและกิจการของสังคมด้วยความเข้าใจที่ชัดเจน มองให้ตรงว่าอะไรเป็นจุดหมาย อะไรเป็นปัจจัย

การพัฒนาเศรษฐกิจ มิใช่เพียงเพื่อให้มีเศรษฐกิจดีมีสิ่งเสพบริโภคพร้อม แต่เรามีเศรษฐกิจดีเพื่อเป็นโอกาส

ที่จะพัฒนาชีวิตและสังคมไปสู่สิ่งที่ดีกว่านั้น

คนมีการศึกษา คือคนที่พัฒนาเต็มคน*

เมื่อพัฒนาคนขึ้นมา องค์ประกอบสามอย่างนี้จะต้องมีด้วยกัน คนที่มีการศึกษาจะต้อง

- (๑) มีปัญญา คือรู้ รู้อะไร ก็รู้ความจริง คือมีความรู้จริง เข้าถึงความจริง (รู้จริง จัดเจน ทำได้จริง)
- (๒) มีความดีงาม ซึ่งอาจจะเรียกว่าคุณธรรม
- (๓) มีความสุข หรือไม่มีทุกข์

คนที่เรียกว่ามีการศึกษานั้น จะต้องได้รับการตรวจสอบดูเสมอว่า ได้พัฒนาไปโดยมีองค์ประกอบ ๓ อย่างนี้เพิ่มพูนขึ้นเรื่อยๆ หรือไม่

ถ้าหากว่าการศึกษาทำให้คนมีความรู้มากขึ้น แต่มีความสุขน้อยลง มีความทุกข์มาก ก็แสดงว่า การศึกษานั้นคงจะผิด ถ้าหากว่าการศึกษาทำให้คนมีความรู้มากขึ้น แต่มีความดีงามน้อยลง มีความชั่วมากขึ้น การศึกษานั้นก็คงจะผิด ถ้าหากว่าคนมีความดีงามโดยไม่มีความรู้ ก็ผิด

* จาก “เพื่อนาคตของการศึกษาไทย”, ๒๕๓๑, น.๖๔

เหมือนกัน เพราะเป็นความดีงามโดยความหลงมกมาย ไม่ได้เป็นไปด้วยความรู้ ไม่ได้เป็นไปด้วยปัญญา ถ้ามีความสุขโดยไม่มีปัญญา ไม่มีความดีงามก็ผิดอีก ต้องครบทั้ง ๓ อย่าง

ในการพัฒนานี้จะต้องดูว่า ผู้ที่ได้รับการศึกษา คือ คนที่เราสอนหรือให้การศึกษานี้ มีปัญญาเพิ่มขึ้นไหม มีความดีงามและความสุขหรือภาวะไร้ทุกข์เพิ่มขึ้นหรือไม่

เด็กไทยสมัยนี้ ต้องมีความใฝ่รู้-สู้สังยาก สามารถเปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา

ในสังคมที่เจริญอย่างปัจจุบัน มนุษย์มีความเป็นอยู่ท่ามกลางสภาพแวดล้อม ๒ อย่าง ที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัว ซึ่งกำลังเป็นปัจจัยสำคัญที่สร้างแนวโน้มของการเกิดปัญหาชีวิตและปัญหาสังคมมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ

ด้านหนึ่ง ความพร้อมพร้อมสะดวกสบายทางวัตถุ โดยเฉพาะที่เกิดจากเทคโนโลยี จะทำอะไรก็ทำได้ง่ายๆ เช่น กดปุ่มเอาไม่ต้องออกแรงให้เหน็ดเหนื่อย ทำให้คนมีจิตใจโน้มเอียงไปในทางที่เห็นแก่ความสะดวกสบายเอาแต่ที่ง่ายๆ ชอบของสำเร็จรูปที่ไม่ต้องทำให้หนักแรง สรรวย ฟุ้งเฟ้อ ไม่

ผู้ความยากลำบาก หนีปัญหา หนีไม่เอาเบาไม่สู้ อ่อนแอลง
 ยิ่งกว่านั้น ถ้าได้รับการเลี้ยงดูด้วยการบำรุงบำเรอ
 ประนเปรออย่างพรั่งพร้อม และคอยตามใจเอาอกเอาใจ ก็
 เคยตัว ถ้าไม่ได้ตั้งใจ ได้ไม่ทันใจ หรือขาดอะไรเพียงนิด
 หน่อย ก็ทุกข์ทันที หนีไปเจออะไรที่จะต้องทำก็ถอยและ
 ทุกข์ไปหมดกลายเป็นคนที่ทุกข์ได้ง่ายและสุขได้ยากใจเสาะ
 เพราะบาง นอกจากนั้น สภาพที่พรั่งพร้อมบริบูรณ์จะกลายเป็น
 เป็นภาวะปกติของเขา ซึ่งเขาจะรู้สึกชินชาหรือเคยชินเป็น
 ของธรรมดา ไม่มีความรู้สึกที่จะมีความสุขอะไรเป็นพิเศษ
 และเมื่อบริบูรณ์เต็มที่แล้ว จะเติมอะไรเพิ่มขึ้นมาเพื่อให้
 มีความสุขก็ทำได้ยาก ในทางตรงข้าม กลับเป็นการสร้าง
 สภาพจิตใจซึ่งพร้อมที่จะเกิดความเบื่อหน่าย ท้อแท้ ถดถอย
 ได้ง่ายอีกด้วย

ในเวลาเดียวกัน อีกด้านหนึ่ง สิ่งอำนวยความสะดวก
 สะดวกสบายและวัตถุบำรุงบำเรอความสุขในสังคมปัจจุบันนี้
 ไม่ใช่เป็นของเกิดขึ้นมาได้เอง เหมือนความพรั่งพร้อมที่เกิด
 จากความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติในยุค “ในน้ำมีปลา
 ในนามีข้าว” แต่คนที่จะได้ผลแห่งความเจริญทางวัตถุ
 ของยุคปัจจุบันนี้ได้ จะต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกที่จะนำ

ความสะดวกรสบายนั้นมาให้อีกทีหนึ่ง เช่น ต้องพึ่งเทคโนโลยี ต้องพึ่งเงินตรา เป็นต้น และต้องเข้ามาอยู่ในระบบการดำเนินชีวิตและระบบกิจการของสังคมที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นๆ การที่จะดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยดีในระบบชีวิตและสังคมที่ซับซ้อน และการแสวงหาให้ได้มาซึ่งเงินตราและเทคโนโลยี เป็นต้น นั้น ต้องการความเข้มแข็ง ความหนักแน่นมั่นคง การดิ้นรนต่อสู้ ความกล้าเผชิญความยาก ความมีใจสู้ และการเพียรพยายามค้นคิดในการใช้ปัญญาแก้ปัญหา

คนที่เห็นแก่ความสะดวกรสบาย จะเอาแต่สิ่งที่ได้มาง่ายๆ อ่อนแอ เมื่อมาเจอกับระบบชีวิตและสังคมที่ซับซ้อน ต้องดิ้นรนต่อสู้ เผชิญปัญหาหนัก และต้องเพียรพยายามแสวงหาปัจจัยที่เป็นสื่อ นำความสุขสะดวกรสบายมาให้ ก็กลายเป็นภาวะที่บีบคั้น ทนได้ยาก ก่อความทุกข์ ทำให้เครียด ท้อแท้ ถดถอย ทนไม่ไหว อยากหลบหนีหนีไป ไม่อยากเผชิญ ถ้ารับไม่ไหว ปรับตัวไม่ได้ ก็จะหันไปหาช่องทางเลี่ยงลัดทุจริต หรือกล่อมใจด้วยสิ่งเสพติด หรือไม่ก็อาจจะเป็นโรคจิต หรือถึงกับคิดฆ่าตัวตาย สังคมปัจจุบันที่เจริญพร้อมพร้อม จึงกลับมีปัญหาชีวิตและปัญหาสังคมมากมายรุนแรงยิ่งขึ้น

ยิ่งสังคมไทยของเราขาดภูมิหลังที่จะหล่อหลอมให้คนมีนิสัยใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยากอยู่แล้ว สภาพสังคมสบายทางวัตถุและเทคโนโลยี ที่มาคู่กับความซับซ้อนของระบบชีวิตและสังคมนั้น ก็จะสร้างความระส่ำระสาย ก่อปัญหาแก่ชีวิตและสังคมไทยมากยิ่งขึ้น

เพื่อรับมือกับสภาพสังคมดังกล่าว และพัฒนาสังคมไทยให้ก้าวไปด้วยดี การศึกษาจะต้องย้ำเน้นการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้เป็นคนใฝ่รู้-ใฝ่สิ่งยาก ด้วยการฝึกให้มีนิสัยสู้ปัญหา และใช้ปัญหาเป็นเวทีพัฒนาปัญญา

เด็กที่ฝึกดีจะถามตัวเองอยู่เสมอว่า เราจะต้องทำอะไร? และเราจะต้องแก้ไขปรับปรุงตัวเรา/งานของเราอย่างไร? มิใช่ถามว่า เรื่องนี้ใครจะทำให้เรา? หรือ เราจะไปขอให้ใครช่วยทำให้?

ด้วยการสู้ปัญหา และพยายามหาทางแก้ปัญหา คนจะมีความเข้มแข็ง และเรียนรู้จากการแก้ปัญหา เมื่อสู้ปัญหาและสู้เป็น ไม่ยอมแพ้อะไรก็เกิดปัญญา และปัญญา ความสำเร็จจะเกิดขึ้น เมื่อเด็กไทยกลายเป็นคนที่สามารถเปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา